

הועדה לתכנון ולתקצוב | Planning & Budgeting Committee

דו"ח הוועדה להערכת איכות במסגרות החרדיות

במשפטים

2015

תשע"ו

דו"ח הוועדה להערכת איכות במסגרות החרדיות בתחום משפטים

א. רקע

לפני כחמש-עשרה שנים החלו לפעול תכניות לימודים אקדמיות נפרדות לציבור החרדי. לפי החלטת המועצה להשכלה גבוהה, בצד ההערכה של הפעילות האקדמית הכללית במוסדות להשכלה גבוהה שבהם מופעלת תכנית ייחודית לציבור החרדי, תיבחן בנפרד גם הפעילות בקמפוסים החרדים. בפרט, לפי החלטת המועצה להשכלה גבוהה מיום 10 בינואר 2012, "תיערך בקרה שוטפת באשר להבטחת עמידת התכניות למגזר החרדי, ובמיוחד תכניות הנלמדות מחוץ לקמפוס... לרבות בקרה כי רמת התוכניות, חברי הסגל המלמדים בהן, הבחינות ותשתיות הלימודים זהות לתכניות הנלמדות בקמפוסים". המועצה הוסיפה וקבעה, בהחלטה מיום 23 באוקטובר 2012, כי על האגף להערכת איכות והבטחתה לקיים תהליך של הערכת איכות של "הפלטפורמות והמסגרות החרדיות". פעילות הבטחת האיכות של המועצה להשכלה גבוהה במסגרות החרדיות (מח"רים) נועדה להתאים את בדיקת מסגרות אלה לתהליכי הבטחת האיכות השוטפים המתבצעים במוסדות להשכלה הגבוהה בישראל ולוודא כי תכניות הלימודים הנלמדות במסגרות החרדיות, דומות לאלה הנלמדות במוסד האם.

בשנת 2014 נערכה הערכת איכות בתחום לימודי המשפטים במוסדות להשכלה גבוהה בישראל, באמצעות ועדה בינלאומית. ועדת ההערכה הבינלאומית לא עסקה בבחינה נפרדת של המח"רים בתחום המשפטים. ביום 27 במאי 2015, החליטה המועצה להשכלה גבוהה, למנות ועדה להערכת איכות בתחום לימודי המשפטים במסגרות החרדיות. הרכב הוועדה שנקבע הוא כלהלן:

פרופ' אריה אדרעי – הפקולטה למשפטים אוניברסיטת תל אביב – יו"ר.

פרופ' ברק מדינה – הפקולטה למשפטים אוניברסיטה העברית.

פרופ' רות קנאי – הפקולטה למשפטים אוניברסיטת בר-אילן (בדימוס), המרכז האקדמי כרמל.

גב' תמר מעגן-אפרתי מן האגף להערכת איכות במועצה להשכלה גבוהה – מרכזת הוועדה.

הוועדה התבקשה לבדוק את הנושאים הבאים ביחס למח"רים במשפטים ולהגיש דו"ח מסכם הכולל מסקנות והמלצות באשר לרמתן של התוכניות ובאשר למידת זהותן למוסדות האם, תוך התייחסות לנושאים הבאים:

- התנהלות אקדמית ואדמיניסטרטיבית.
- תכנית הלימודים, כולל סילבוסים ודרישות הקורסים.
- סגל, כולל קורות חיים ואיכות הוראה.

- פרופיל הסטודנטים, פרופיל הקבלה אופן קבלה כולל הדרישות לסיום התואר.
- תשתיות: מבנה, כיתות לימוד, חדרי סגל, מזכירות, ספריה ומאגרי מידע.
- תוצאות הלמידה בשני מישורים: א. רמת הבחינות, עבודות ופרויקטים וממוצע הציונים.
ב. תעסוקת הבוגרים (כגון: אופי התעסוקה, המשך לימודים אקדמיים).

כתב המינוי של הוועדה מצורף כנספח.

הלכה למעשה, לפי מה שנמסר לוועדה, רק מוסד מוכר אחד, הקריה האקדמית אונו, מקיים במועד הכנת הדו"ח מסגרת לימודים מיוחדת לחרדים בתחום המשפטים. הלימודים המיועדים לתלמידות ולתלמידים חרדים מתקיימים בשני קמפוסים, שניהם מחוץ לקמפוס המרכזי של הקריה האקדמית ששוכן בקרית אונו: קמפוס אחד באור יהודה וקמפוס שני בירושלים. דו"ח זה מתייחס לארבע התוכניות לחרדים שמפעילה הקריה האקדמית אונו – תכנית לגברים ותוכנית לנשים בקמפוס באור יהודה, ותוכנית לגברים ותוכנית לנשים בקמפוס בירושלים.

ב. עבודת הוועדה

הוועדה קיבלה לידיה את דו"חות ההערכה העצמית שהכינה הקריה האקדמית. לבקשת הוועדה נמסרו לה השלמות שונות של נתונים באשר לפעילות בקמפוסים החרדים. הוועדה ביקרה בשני הקמפוסים (ב-2 ביוני 2015 באור יהודה וב-5 באוגוסט 2015 בירושלים), ונפגשה עם הנהלת המוסד, עם הדיקן, עם מנהלים ובעלי תפקידים שונים בכל אחד מן הקמפוסים, וכמו כן עם חברי הסגל האקדמי ועם תלמידים ובוגרים בכל אחד מן הקמפוסים. לוח הזמנים של הביקורים מצורף כנספח.

כמו כן קיימה הוועדה מספר ישיבות, לפני הביקורים בקמפוסים ולאחריהם, ולאחר דיונים כתבה את הדו"ח המובא כאן.

ג. הערה מקדימה באשר לשיתוף הפעולה של המוסד עם הוועדה

תנאי האירוח של הוועדה בשני הביקורים בקמפוסים החרדים היו מצוינים. הנהלת המוסד שיתפה פעולה עם הוועדה בכל הקשור לקביעת לוח הזמנים של הביקורים ולגורמים השונים שעמם ביקשה הוועדה להיפגש. עם זאת, הוועדה מוצאת לנכון לציין כי שיתוף הפעולה של המוסד עם הוועדה לא היה מושלם. הוועדה התרשמה שאופן ההתנהלות של המוסד במגעיו עם הוועדה ביטא מידה חלקית בלבד של פתיחות ועניין בבחינה ביקורתית של פעילות הקמפוס החרדי. התרשמות זו מבוססת על המאפיינים הבאים של התנהלות המוסד: ראשית, היענות המוסד למסור פרטים נוספים שביקשה הוועדה הייתה איטית יחסית ונתונים מסוימים, למשל מערכת השעות של כל מחזור, לא נמסרו גם לאחר פניות חוזרות ונשנות. שנית, דו"ח ההערכה העצמית כולל מידה מעטה מאד של ממדים ביקורתיים. מן הדו"ח לא עולה שכתבתו נוצלה במידה מספקת לשם הליך של הערכה מחדש של תכניות הלימודים בקמפוס החרדי,

תוך שיתוף של כלל הגורמים הפועלים במסגרת הקמפוס החרדי, לרבות מורים, סטודנטים ובוגרים, לשם היועצות עימם וקבלת הצעות להתחדשות ולבחינה מחדש של הסדרים נוהגים. יתר על-כן, האנשים הרבים שעמם נפגשה הוועדה נמנעו כמעט לחלוטין מהערכה ביקורתית של פעילות הקמפוס החרדי והמוסד באופן כללי. הדבר בלט במיוחד בקרב חברי הסגל שמלמדים בתכנית, הסטודנטים והבוגרים. ההתרשמות הכללית של הוועדה היא שהנהלת המוסד לא ראתה בעבודת הוועדה הזדמנות מתאימה לבחינה מחדש של מכלול הפעילות של הקמפוס החרדי. המאפיין העיקרי של התנהלות המוסד בהקשר זה הוא חוסר אמון ניכר בוועדה. הנהלת המוסד סברה, ככל הנראה, שלוועדה יש דעה קדומה שלילית על המוסד בכלל או על הקמפוס החרדי בפרט. הדברים מצאו ביטוי מפורש בדברים קשים שהטיח בוועדה רקטור הקריה האקדמית, במפגש שאמור היה להתקיים בהשתתפות הדיקן בלבד. הוועדה סבורה שדבריו של הרקטור כלפי הוועדה והסגנון שבהם נאמרו, ובמיוחד כלפי יו"ר הוועדה, היו פוגעניים ובלתי ראויים, והם עלולים היו לפגוע בעבודת הוועדה. אין לוועדה אלא להצטרף על-כך. הוועדה מבקשת להביא את העניין לידיעת המועצה להשכלה גבוהה, כדי שזו תחליט אם וכיצד לפעול בעניין. חרף הדברים הקשים שהוטחו בוועדה על-ידי הרקטור, הוועדה השתדלה להשלים את עבודתה באופן שאינו מוטה, לכאן או לכאן, ולהעריך כמיטב יכולתה, בכפוף לקשיים שתוארו, את הפעילות של הקמפוס החרדי.

ד. תיאור כללי של הקמפוס החרדי

הקריה האקדמית החלה להפעיל תכניות לימודים ייחודיות לחרדים במשפטים בקמפוס אור יהודה בשנת 2000. תחילה לגברים וכעבור שנתיים גם לנשים, ומאז פועלת התוכנית ברציפות. בשנת 2010 החלה הקריה האקדמית להפעיל מסלול דומה גם בירושלים. לפי הנתונים שנמסרו לוועדה, בקמפוס החרדי לומדים לתואר בוגר במשפטים מאות תלמידים. בממוצע לומדים בכל מחזור כ- 300 תלמידים: באור יהודה, כ- 100 במסלול לגברים וכ- 40 במסלול לנשים; ובירושלים כ- 100 במסלול לגברים וכ- 70 במסלול לנשים. בקמפוס החרדי מלמדים המורים שמלמדים בקמפוס הכללי, ובעיקרו של דבר תכנית הלימודים היא דומה לזו שבקמפוס הכללי.

חזון המסלול החרדי בקריה האקדמית אונז, כמו במכללות ובמסלולים חרדיים אחרים, הוא להביא לידי שילוב של חרדים בחברה היצרנית בישראל, במגוון תחומי עשייה. אין חולק על הצורך ועל החשיבות הרבה בעידוד ובשילוב חרדים בהשכלה ובתעסוקה בישראל. כמובן ששילוב כזה נתקל בקשיים רבים ומעורר שאלות שיש לתת עליהן את הדעת. ראשית, משמעותית ביותר היא העובדה שרובם של החרדים, בעיקר הגברים שבהם, המבקשים לרכוש השכלה אקדמית, הם נעדרי השכלה תיכונית, ובוודאי שנעדרי תעודת בגרות. להלן נדון בדרכי ההתמודדות עם פערים אלו כפי שעמדנו עליהם בקריה האקדמית אונז. שנית, שאיפת היבדלות של החרדים. שאיפת היבדלות זו באה לידי ביטוי בשני

מישורים. האחד, בעצם השאיפה ללמוד במסגרות נבדלות משאר בני החברה הישראלית, והשני, במסגרות נבדלות לגברים ונשים. אין זה סוד ששאיפות היבדלות אלו, על שני פניהן, נוגדות במידה מרובה את האתוס של ההשכלה הגבוהה בישראל. היבט נוסף, ומטריד, של ההפרדה המגדרית היא העובדה שבכיתות הגברים לא מלמדות נשים, ועל-כך ניתן את הדעת בפרק על הסגל האקדמי.

המועצה להשכלה גבוהה, במידה מרובה של צדק לטעמנו, בחרה לאפשר את פתיחת המסלולים לחרדים למרות כל השאלות הקשות המתעוררות, וזאת מתוך הכרה בחשיבות השילוב של חרדים בתעסוקה ובהשכלה, ומתוך הכרה בכך שעל אף ההיבדלות יביא הדבר, בסופו של יום, לחיבור אל מרכזי העשייה של החברה הישראלית, ויאפשר לקבוצה חשובה להשתלב בה ולהשתתף בעיצובה של החברה. כל התלמידות והתלמידים שפגשנו טענו באופן חד-משמעי שבלא הפרדה מגדרית לא תתאפשר השכלה אקדמית בחוגים חרדיים. כמובן שאין לנו הכלים לבדוק האם זו טענה נכונה, ועד כמה הערכה זו של הסטודנטים מייצגת את עמדות הציבור החרדי בכללו, אולם התרשמנו שהיא נטענה בכנות ובאופן אותנטי. כמו כן, התלמידים אמרו שהם מודעים לכך שלאחר הלימודים יצאו למקומות עבודה מעורבים, אולם טענו שלפי השקפתם ישנו הבדל מהותי בין מקום עבודה ובין מקום לימודים, וכי מקום לימודים מעורב מגדרית לא בא בחשבון מבחינתם ומבחינת ההנהגה שהם כפופים לה. יתכן כמובן שאלו נבואות המגשימות את עצמן, וככל שההשכלה הנפרדת זמינה יותר, כך מתעצמת הדרישה להשכלה נפרדת. אולם שאלות אלו לא לנו לענות בהן, ולא הן שעליהן נשאלנו. אנו ניתן את דעתנו על רמת ההוראה וההשכלה המשפטית בקמפוסים החרדים, ועל אופני ההתמודדות של הקריה האקדמית עם האתגרים שמציבות הדרישות החרדיות להשכלה המשפטית. חשוב לנו לציין גם שבחנו שאלות אלו מתוך הכרה בכך שבלימודי המשפטים מעורר אתגר ההפרדה לא רק שאלה עקרונית כפי שהוא מעורר מעצם טיבעו בכל תחום של השכלה גבוהה, אלא אתגר מיוחד לאור חשיבות השיח בין קבוצות והכרתן לעולם המשפט עצמו. שלא כמו במדעים מדויקים, בשיח חוקתי ישנה חשיבות לשיח בין קבוצות שונות וגישות שונות בחברה.

מסקנתנו הכללית היא שהקריה האקדמית עושה הרבה כדי להעניק לתלמידיה חינוך והשכלה משפטיים ראויים. אנו סבורים שאין הבדלים משמעותיים בין תכנית הלימודים וסגל ההוראה בין הקמפוסים והתוכניות השונות להשכלה משפטית שמציעה הקריה האקדמית. יחד עם זאת, אנו סבורים שיש דברים רבים שניתן וראוי לשפר. להלן נעסוק בכך בסעיפים השונים של חוות דעתנו.

ה. תנאי הקבלה ללימודים

לפי המידע שנמסר לנו, תנאי הקבלה לקמפוס החרדי כוללים שני מרכיבים: תרבותי ואקדמי. להלן נדון בכל אחד מן המרכיבים הללו.

1. **המרכיב התרבותי:** עניינו של המרכיב הראשון הוא בחינה אם המועמדים מתאימים למאפיינים של הקמפוס החרדי. בלשון דו"ח ההערכה העצמית (עמ' 31), "כל המועמדים, גברים ונשים, עוברים ראיון אישי, בו נבדקת התאמתם לקמפוס החרדי מבחינת אורח חיים, הופעה ולבוש, רקע חינוכי (ישיבות, תיכונים חרדים וכו'). עליהם להמציא תעודות ומסמכים לאישוש כל הנ"ל וכן לחתום על מסמך התחייבות על שמירת התקנון של הקמפוס החרדי. מועמדים שאינם מתאימים לקמפוס החרדי מופנים לקמפוס הכללי ו/או לתכנית הדתית (ראה התייחסות בסעיף ג להלן)". הראיון נערך על-ידי מנהל הקמפוס (הרב פוגל באור יהודה, עו"ד משה שמעוני בירושלים).

(א) מטרתו של הסינון הזה בשלב הקבלה היא אם כן כפולה. לוודא שרק מי שבא מן הרקע והחינוך החרדי יתקבל ללימודים, ובנוסף לוודא שמי שמתקבל ללימודים יתנהג לפי קוד ההתנהגות החרדי כפי שהוגדר בתקנון הקמפוס. אין בידי הוועדה הכלים להעריך את ההשלכות המלאות הנובעות מהחלת אמת-מידה זו לקבלת תלמידים, שאינה מקובלת במוסדות אקדמיים. השלכה מיידית, שהיא התכלית של מדיניות זו, היא יצירת הפרדה בין התלמידים לבין האוכלוסייה הכללית. באופן עקרוני, ההפרדה עלולה לפגוע בהכשרת התלמידים. אנשי המוסד העירו בהקשר זה כי בחלק ניכר מן המוסדות להשכלה גבוהה בישראל ממילא אין מושגת רב-תרבותיות מלאה, בין היתר לאור שיעור הייצוג הנמוך מאד, כמעט אפסי, של הציבור החרדי במסגרות הכלליות. עמדת הוועדה היא שאין במציאות האמורה, שיש מקום לשאוף לתקנה, כדי להצדיק החלה יזומה של הגישה הקיצונית הנהוגה בקמפוס החרדי, בדבר הפרדה מוחלטת בין מי שנמנה עם הקבוצה התרבותית החרדית לבין כל שאר בני החברה. ככל שסינון זה נובע מהנחיות של גורמים שלטוניים, למשל לעניין הזכאות למלגות, ראוי לשקול להגבילו להיבטים המתחייבים לפי הנחיות אלה, למשל הרקע החינוכי של המועמד, ולעניינים הקבועים בהם, למשל הזכאות למלגות, ולא מעבר לכך. בה בעת, סביר להניח שהסינון הנדון נובע מדרישות של הציבור החרדי, והוא תוצאה של הערכה שאלמלא ההפרדה בין הציבור החרדי לבין שאר בני החברה בישראל חלק ניכר מן התלמידים מן הציבור החרדי לא יוכל לרכוש השכלה אקדמית. בנסיבות אלה, הוועדה אינה רואה עצמה מוסמכת להכריע באשר להצדקה להחיל אמת-מידה זו (ולא להסתפק בהתחייבות לקיים את התקנון של הקמפוס החרדי). כמפורט להלן, אנו סבורים כי מתחייבת התאמה מסוימת של תכנית הלימודים, כדי להביא להפחתה מסוימת של ההשלכות השליליות של ההפרדה על ההכשרה האקדמית והמקצועית של התלמידים בקמפוס החרדי.

(ב) הוועדה לא מצאה בסיס לחשש מפני החלה לא-שוויונית של מרכיב זה של קבלה ללימודים. עם זאת, הוועדה סבורה שיש מקום לנקוט צעדים להבטחת החלה שוויונית כאמור. בין היתר, ספק אם יש מקום להעניק את הסמכות בעניין זה לגורם יחיד, מנהל הקמפוס. למשל, **יש מקום לשקול להקים ועדה,**

לבחון אפשרות שהסינון של מועמדות יעשה על-ידי אישה, ולקיים מסגרת לדיון בערעור על החלטות דחייה של מנהל הקמפוס.

ג) בשולי הדברים יצוין כי בדברים שצוטטו לעיל מדו"ח ההערכה העצמית נאמר כי מועמדים שאינם עומדים בדרישה הנדונה מופנים ללמוד ב"תכנית הדתית". אין בידי הוועדה פרטים באשר למהותה של תכנית זו ובאשר להצדקה לקיומה. כמו כן אין אנו יודעים האם גם בתכנית זו מתקיימת הפרדה בין נשים לגברים, והאם למעשה אף תכנית זו צריכה הייתה להבחן לפי החלטת המל"ג הנזכרת בפתיחתו של מסמך זה.

2. המרכיב האקדמי: תנאי הקבלה האקדמי דומה לאלה שמקובלים במכללות, והוא תעודת בגרות או השלמת מכינה קדם-אקדמית. לפי הנתונים שנמסרו לוועדה, כ- 40 עד 45 אחוזים מן המתקבלים ללימודים מקרב הגברים הם בעלי תעודת בגרות והשאר התקבלו לאחר מכינה; ואילו בקרב הנשים המתקבלות ללימודים כ-90% הן בעלות תעודת בגרות (או תעודה של מכון סאלד המוכרת כשוות-ערך לבגרות). שיעור המתקבלים לאחר מכינה בקרב הגברים, כ- 55 עד 60 אחוזים, גבוה במידה ניכרת לעומת הקמפוס הכללי, שם שיעור המתקבלים לאחר מכינה הוא כ- 10 אחוזים בלבד. בעלי תעודת בגרות מתקבלים לאחר שעמדו בהצלחה בשתי בחינות (או בקורסים), האחת באנגלית והאחרת באוריינות. גם מי שסיימו תיכון וחסרים להם עד שני ציונים בבגרות מתקבלים ללא מכינה, אם עברו בהצלחה את הבחינות האמורות ובחינה במתמטיקה. לכל אלה נוסף מבחן מיון באנגלית.

בקמפוס החרדי מוצעות שתי מכינות לציבור החרדי: למועמדים שגילם למטה מ- 30 (מכינה ארוכה) ולמועמדים שגילם למעלה מ- 30 (מכינה קצרה). המכינה הארוכה כוללת לימודים בהיקף של 960 שעות אקדמיות, במשך שנה אחת; והמכינה הקצרה כוללת לימודים בהיקף של כ- 210 שעות אקדמיות, במשך סמסטר אחד. לפי המידע שמסרו לוועדה מנהלי המכינות באור-יהודה ובירושלים, מתכונת הלימודים ודרישות הלימוד במכינות הללו זהה לזו שמקובלת במכינות הכלליות, שאינן מיועדות לציבור החרדי. לוועדה נמסר שכ- 85% מבין בוגרי המכינה מתקבלים ללימודי משפטים. שיעור הנשירה בסוף שנה א' ללימודים לתואר בוגר הוא נמוך למדי (5 עד 8 אחוזים).

א) הוועדה לא בחנה באופן מפורט את המכינות. משום כך, היא מתבססת על הצהרתם האמורה של מנהלי המכינות כי תכנית הלימודים במכינות היא בהתאם לדרישות שנקבעו על-ידי משרד החינוך והמועצה להשכלה גבוהה. יתר על-כן, בישראל מוצע מספר לא מבוטל של מכינות קדם-אקדמיות לציבור החרדי וסביר להניח שאם יאומצו ההצעות המובאות להלן בהקשר זה, יש מקום להחילן באופן שוויוני על כלל המכינות, ולא רק על המכינה שמציעה הקריה האקדמית אונו.

ב) הוועדה סבורה שיש מקום לפתח התאמות בתוכנית הלימודים של המכינה קדם-אקדמית, הן זו הארוכה ובעיקר זו הקצרה, כך שיתאימו לרקע החינוכי של התלמידים החרדים. בפרט, יש להעניק הכשרה קדם-אקדמית רחבה יותר לתלמידים שלא למדו לימודים תיכוניים במסגרת המקובלת במערכות החינוך הממלכתיות. ההכשרה המוקדמת של התלמידים, הן בהיבטים הקשורים לדרכי למידה והן בהיבטים של הכרת תחומי דעת מסוימים, היא שונה באופן משמעותי מזו של בוגרי מערכות החינוך הממלכתיות בישראל. בהקשרים מסוימים נקודת הפתיחה של בוגרי מערכת החינוך החרדית היא טובה יותר מזו של בוגרי מערכות החינוך האחרות, ובאחרים היא טובה פחות. רמת ההתחלה של רוב הגברים החרדים באנגלית נמוכה מאוד, אם לא אפסית. גם באוריינות הפער הוא משמעותי מאוד. אף שלגברים החרדים יתרון משמעותי בניחוח טקסטים, ישנו פער שלילי בהרגלי קריאה של ספרים ומאמרים, ועוד יותר ביכולת כתיבה. אכן, כפי שמסר לנו מנהל אחת המכינות, המטרה של המכינה המקוצרת איננה להדביק פערים ולהביא את בוגריה לאותה רמה התחלתית כמו בקמפוס הכללי. המטרה של המכינה היא לתת לבוגריה כלי לימוד, על מנת שיוכלו להמשיך ולהתקדם ולהגיע בסוף התואר לרמה של שאר התלמידים. הוועדה התרשמה שאין כל ספק שחלק מן התלמידים עושים זאת בהצלחה לא מבוטלת. האחוזונים העליונים של התלמידים מצמצמים במהלך הלימודים את הפער בצורה מרשימה ביותר. אולם הוועדה לא השתכנעה שהדבר נכון לגבי אחוז רחב מספיק של התלמידים, וזאת בעיקר לאור העובדה שהלימודים ניתנים, כמעט באופן מלא, בכיתות גדולות שלא מאפשרות יחס אישי, דגשים של כתיבה, ובוודאי שלא מאפשרת התייחסות פרטנית לתלמידים ברמות שונות. כמפורט בהמשך, בעיה זו חמורה יותר בקרב אוכלוסיית הגברים החרדים מאשר בקרב אוכלוסיית הנשים החרדיות. עמדת הוועדה היא שעל המוסד, וכאמור, כמוהו כלל המוסדות המפעילים מכינות קדם-אקדמיות לחרדים, להעניק למועמדים ללימודים הכשרה מוקדמת רחבה יותר מזו המוצעת כיום. יתכן ויש הגיון מסוים בעמדת הקריה ולפיה יש עדיפות לתת את התוספות הללו תוך כדי הלימודים ולא לפניהם. הטענה היא שמכינה ארוכה מרתיעה רבים. אולם גם אם נקבל טיעון זה, **לימודי ההשלמה, בעיקר בכתיבה ואנגלית חייבים להיות בתוספת למערכת השעות והקרדיטציה המחויבת לתואר, ולא כחלק ממנה, כפי שנעשה היום, וכפי שיתואר להלן.**

ג) בצד הצעה זו, מובאת בהמשך הדו"ח התייחסות לתכנית הלימודים. במסגרת זו הוועדה מציעה להוסיף על הלימודים במכינה היבטים ייחודיים שסייעו לתלמידים שאינם בוגרי בית-ספר תיכון במסגרות הממלכתיות להתמודד עם האתגרים הנובעים מלימודים אקדמיים. הקושי העיקרי בהקשר זה הוא ביחס למכינה המקוצרת, שלפי עמדת הוועדה אינה מספיקה. אנו סבורים שהדרך הנכונה להשלמה זאת היא בהוספת שעות מכינה במהלך הסמסטרים הראשונים ללימודים לקראת התואר בוגר. **אנו סבורים שעל הקריה האקדמית להוסיף שעות הוראה באנגלית ובאוריינות לכל התלמידים המתקבלים על סמך**

המכינה הקצרה המיועדת לבני שלושים ומעלה. שיעורים אלו יינתנו לפחות במהלך שלושת הסמסטרים הראשונים, ולא יבואו על חשבון נקודות הזכות במשפטים, אלא בנוסף להם.

המלצות – תנאי הקבלה ללימודים

1. קבלת סטודנטים לקמפוס החרדי צריכה להתבצע על ידי ועדה ולא על ידי גורם יחיד. בזאת יש לבחון אפשרות שבחינת מועמדות של סטודנטיות ללימודים תתבצע על ידי נשים וכן כי יוקם מנגנון לדין בערעור על החלטות דחייה של מועמדים.
2. על המוסד להעניק למועמדים ללימודים הכשרה מוקדמת רחבה יותר מזו המוצעת היום, בפרט בלימודי אוריינות ואנגלית. על לימודי ההשלמה הניתנים בתחומים אלה במהלך התואר, להינתן בתוספת למערכת השעות והנקודות המחויבות לתואר ולא כחלק מהן.
3. יש להקפיד על הוספת שעות הוראה באנגלית ובאוריינות לכל התלמידים המתקבלים ללימודים על סמך המכינה הקצרה (המיועדת לבני 30 ומעלה). שיעורים אלו יינתנו לפחות במהלך שלושת הסמסטרים הראשונים, ולא יבואו על חשבון נקודות הזכות במשפטים, אלא בנוסף להם.

ו. תכנית הלימודים

באופן כללי, תכנית הלימודים בכיתות החרדיות דומה לזו שבקמפוס הכללי. המורים המלמדים בכל אחת מן התוכניות הכלליות מלמדים גם בכיתות של החרדים. הלימודים מתקיימים על פני 10 סמסטרים: 3 סמסטרים בכל אחת משלוש השנים הראשונות וסמסטר נוסף בשנה הרביעית. הסטודנטים נדרשים לצבור 140 נ"ז במהלך הלימודים. הוועדה לא קיבלה, למרות בקשות חוזרות בעניין, פירוט של מערכת השעות, ולפיכך לא הצליחה לברר אם הלימודים מתקיימים באופן סדיר שלוש פעמים בשבוע, כפי שדורשת החלטת המל"ג מיום 2.11.2004 ("דו"ח הוועדה של המועצה להשכלה גבוהה לבדיקת שאלה קיום לימודים אקדמיים לתואר ראשון במתכונת של יום לימודים אחד בשבוע"). הרושם שקיבלנו הוא שבדרך כלל הלימודים מתקיימים רק פעמיים בשבוע, בעוד שביום השלישי יש תוספות מסוימות מידי פעם, אך הן אינן כלולות במערכת השעות הקבועה.

דיקן הפקולטה מסר לנו שאורכו של כל סמסטר הוא 13 שבועות, אך אם יוצא שאורכו של הסמסטר הוא רק 12 שבועות, מתקיימים שיעורי השלמה. אנו מבינים שהיקף הלימודים בשבוע הוא קטן יחסית, כ- 12-14 שעות, ולפיכך הלימודים מתפרסים על-פני עשרה סמסטרים ולא שבעה כמקובל. הלימודים רובם ככולם מושתתים על תכנית מובנית של קורסי חובה, ואין בה כל אפשרות בחירה (מלבד בחירת

הסמינריונים). אולם באופן אקראי התברר לוועדה, במהלך הביקור בקמפוסים, שהסמסטרים קוצצו השנה לסמסטרים של 10 שבועות. על נושא זה נרחיב בהמשך.

לפי מה שנמסר לוועדה, הסטודנטים בקמפוס החרדי אינם נתקלים בקושי בגישה למקורות באינטרנט.

להלן נעמוד על מספר עניינים אשר לדעתנו דורשים תיקון ושיפור בתוכנית הלימודים. מטבע הדברים נעמוד על הדרוש תיקון, אך כמובן שאין בכך כדי לשלול את העובדה שמצאנו דברים רבים המתנהלים

באופן ראוי, ואף יוזמות חדשניות חשובות. **ההערות העיקריות המובאת להלן מתייחסות להיעדר**

כמעט מוחלט של קורסי בחירה, היעדר סמינרים במתכונת הרגילה המקובלת בכל המוסדות

האקדמיים ולהעדרן של קבוצות תרגול. יש לזכור כי לאור המוסכמה החברתית המקובלת בקהילה אין

לתלמיד החרדי אפשרות בחירה, והוא מחויב ללמוד בקמפוס החרדי של הקריה האקדמית אונג. לפיכך,

אנו סבורים שמוטלת חובה מיוחדת להציע לתלמידים בקמפוס החרדי מסגרת לימודים שתהא קרובה

יותר למקובל במוסדות האקדמיים בישראל.

1. **קורסי חובה:** לא מצאנו הבחנות משמעותיות בתוכן של קורסי החובה שנלמדים בקמפוסים השונים,

לבד מן העובדה שנשים אינן מלמדות בכיתות הגברים החרדיים, בעיה שבה נדון להלן.

(א) תכני הלימוד מעוררים לעיתים רגישות בקבוצות של חרדים או חרדיות, אך עד כמה שיכולנו להתרשם, לא קיימת 'צנזורה' ולא קיימות הנחיות על נושאים שאין לעסוק בהם בכיתות אלו. יחד עם זאת התרשמנו שישנה רגישות תרבותית בקרב המורים המלמדים קורסים שעשויים להתעורר בהם מתיחויות סביב נושאים או דוגמאות מסוימות. לפי מיטב התרשמותנו מתוך הדברים שאמרו המורים, הדברים נעשים באופן מאוזן וסביר.

(ב) בהקשר זה יש לציין את גודל הכיתות ואת העובדה שכל הקורסים הללו ניתנים בכיתה גדולה שבה לחלק מכריע מן התלמידים אין אפשרות לבוא לידי ביטוי. שמענו מחברי הסגל האקדמי שבכיתות הם מזהים אחוז מסוים של תלמידים מצוינים ובולטים הפעילים בשיעור. אולם, חלק גדול מן התלמידים 'נותר מאחור', ולעיתים קרובות אף ממעט להופיע לשיעורים. בקרב הנשים החרדיות המצב טוב יותר בהקשר זה, משום שהכיתות שלהן קטנות יותר, ולכן העובדה שלא ניתן לשלב אותן עם שום קבוצה אחרת פועלת לטובתן. אולם התוצאה היא הפוכה בשיעורי התרגיל, שניתנים לפי מיטב הבנתנו לכיתה כולה בשלמותה, באופן שעלול לפגוע ביעדים של קבוצת תרגול. מוצע לשקול לקיים לימודים במסגרות קטנות יותר ולא רק של הכיתה כולה. נכון הדבר שבכל המוסדות בהם מלמדים משפטים בארץ הכיתות הן גדולות. אולם עובדה זו מאוזנת באמצעות מספר לא מבוטל של קורסי בחירה, סדנאות וסמינרים הניתנים בקבוצות קטנות מאוד. לא כן הוא בקמפוס החרדי, שבו כל תכנית הלימודים כמעט ללא יוצא מן הכלל, ניתנת בכיתה אורגנית גדולה. לפי מיטב הבנתנו אף 'התרגילים' ניתנים בכיתות האורגניות והלכה

למעשה לא מתקיימות, או נדיר שיתקיימו, קבוצות תרגול. יש בהקשר זה גם לקחת בחשבון את העובדה שבמסלולים החרדים במיוחד יש פער יכולות גדול מאוד בתוך הכיתה האורגנית עצמה ולכן חלוקה לקבוצות חשובה עוד יותר.

ג) לפי מה שנמסר לוועדה, התרגול אינו אלא הוראה של חלק מחומר הלימוד על-ידי סגל זוטר. קשה להצדיק מתכונת זו של הוראה. במיוחד לאור העובדה שהלכה למעשה התרגול ניתן בכיתה האורגנית, ועיקרו לימוד חומר נפרד מזה שנלמד בשיעורים, התרגילים אינם אלא שיעורים שניתנים על ידי מי שאינם בעלי תואר דוקטור וברובם אינם עוסקים במחקר. אם התרגול אינו אלא לימוד על-ידי מורה אחר, מוטב לאחד את השיעורים ולקיים את הלימוד על-ידי מורה אחד, בכיר. לתרגול נועד תפקיד חשוב של הוראה בדרך שונה, כאמור בקבוצות קטנות, כתיבת עבודות קצרות במהלך הקורס, דיון מפורט בחומר הקריאה וכדומה. הוועדה מציעה למוסד לשקול לנקוט בהוראה בדרך שונה של קבוצות התרגול. **ראשית, יש לפצל את הכיתה בקבוצות התרגול. שנית, יש לוודא שבתרגיל אכן מתקיימים מאפיינים מובהקים של תרגיל, ירידה לפרטים, ודיון מפורט בהשתתפות התלמידים. לחלופין, יש לשקול לוותר על תרגול, משום שבנסיבות הנוכחיות לא ברור מהם מטרותיו ויעדיו.**

2. **קורסי בחירה:** ההיבט העיקרי שבו תכנית הלימודים בקמפוס החרדי שונה מזו שבקמפוס הכללי היא היעדר קורסי בחירה. כאמור, תכנית הלימודים בקמפוס החרדי כוללת כמעט אך ורק קורסי חובה. לפי האמור בחומר שנמסר לוועדה מטעם המוסד, בקמפוס הכללי מוצעים לתלמידים קורסי בחירה במגוון תחומים, המחולקים לפי חמש חטיבות התמחות. בחומר שנמסר על-ידי המוסד (נספח ג'1) נאמר כי תכנית הלימודים בקמפוס החרדי כוללת לימודים במסגרת אשכולות התמחות (בשנים ג ו-ד), אך לפי התשובות שנמסרו לוועדה בעל-פה על-ידי הדיקן ועל-ידי גורמים אחרים, אין מוצעים לסטודנטים בקמפוס החרדי קורסי בחירה. **אם אמנם כך הם פני הדברים, הוועדה סבורה שזהו כשל משמעותי בתכנית הלימודים, שמן ההכרח לתקנו.**

א) מבנה של תכנית לימודים שכולו קורסי חובה אינו מקובל. בעבר נהגה בפקולטות למשפטים תכנית לימודים שעיקרה, אך לא כולה, קורסי חובה, אולם גם נהג זה כמעט שעבר מן העולם. כיום בתי הספר למשפטים בארץ ובעולם מציעים לתלמידים שלהם מגוון רחב הרבה יותר של התנסויות אינטלקטואליות. בתוכנית הלימודים שכוללת קורסי חובה בלבד מקבלים הסטודנטים מידע בסיסי על כל אחד מענפי המשפט. תכנית לימודים זו מונעת העמקה בחומר הלימוד, והתייחסות לא רק לשאלה מהו הדין בסוגיות שונות אלא גם מדוע כך התפתח הדין, מהן החלופות האפשריות לדין הקיים ומהם היתרונות והחסרונות של החלופות השונות, ועוד.

ב) קושי נוסף הנובע ממתכונת הלימודים הקיימת הוא שכל השיעורים מתקיימים בכיתות גדולות, ואין ניתנת לסטודנטים הזדמנות ללמוד בקבוצות קטנות. כאמור לעיל, התרגול בקמפוס החרדי אינו מנוצל

להוראה בכיתות קטנות, ולפיכך החשיבות של הצעת קורסי בחירה בקבוצות קטנות רבה במיוחד. עמדת הוועדה היא שהכשרה אקדמית נאותה של התלמידים מחייבת לימוד לפחות חלק מן הקורסים בקבוצות לימוד קטנות, שבהן מתקיימת מידה רבה של שיח מעמיק בין המשתתפים, ניתנת לסטודנטים הזדמנות לדון באופן ביקורתי בחומר קריאה ולהציע לו פרשנות עצמאית.

ג) התוכניות המוצעות במסגרת הקליניקות והסדנאות המעשיות, הנדונות להלן, הן תכניות חשובות וראויות. אולם יש לזכור שכולן נועדו לקדם את יכולת הכתיבה של התלמיד ואת המיומנויות הפרקטיות שלו. יתכן שיש בהן תועלת מיוחדת עבור התלמידים החרדיים בגלל פער משמעותי במיומנויות כתיבה ביחס לתלמידים אחרים. יחד עם זאת אנו סבורים שתכניות אלו, שעיקר עניינן הוא מיומנויות כתיבה ומיומנויות פרקטיות אחרות של עורכי דין, אינן יכולות לבוא במקום הכלים האקדמיים שאמור תלמיד לרכוש בקורסי בחירה, סדנאות מחקריות וסמינרים.

אנו סבורים שעל הקריה האקדמית להציע קורסי בחירה שיהוו קורסי העמקה והמשך לקורסי החובה, ולעשות מאמץ שדווקא קורסים אלו יינתנו על ידי המיטב של החוקרים והמורים האקדמיים המלמדים בקריה כסגל פנים. אנו סבורים שהשאיפה צריכה להיות שכל תלמיד ילמד קורס בחירה אחד לפחות בכל אחד מחמשת הסמסטרים האחרונים ללימודים ושקורסים אלו יינתנו בקבוצות שבהן ילמדו לא יותר מחמישים תלמידים. בנוסף אנו מציעים שהקריה תאפשר לכל התלמידים במסלול החרדי ללמוד קורסי בחירה גם בקמפוס הכללי.

3. **סמינרים:** הסמינריונים אינם ניתנים במתכונת המקובלת בכל המוסדות האקדמיים, ויש בכך לדעתנו קושי ניכר. הסמינרים בקמפוס החרדי, וכנראה גם בקמפוס הכללי, ניתנים במתכונת של "מחקר עצמאי". תלמיד בוחר תחום ומתקשר למורה בתחום שמכוון אותו, במספר מפגשים אישיים, לכתובת העבודה.

א) לפי המתכונת המקובלת לסמינרים במוסדות להשכלה גבוהה, התלמידים מקבלים במשך סמסטר שלם רקע תיאורטי, הם דנים על גבולות התחום ועל עקרונותיו במסגרת של קבוצת דיון מצומצמת עם חבר סגל. בנוסף, כל תלמיד צריך להציג את מחקרו בפני הכיתה ולקיים עליה דיון. במסגרת זו נרכשים ערכים אקדמיים חשובים המוחמצים בשיטה הקיימת בקריה האקדמית אונז. כמובן שמפגש אישי עם חבר סגל הוא חשוב ומצוין, אולם במתכונת הסמינר המסורתית מפגש שכזה הוא דבר המובן מאליו, בנוסף למפגשי הכיתה האמורים. יש לציין גם שהקרדיט הניתן לסמינר בקריה האקדמית זהה לקרדיט הניתן במוסדות אחרים בהם התלמידים צריכים להשתתף במפגש שבועי במשך סמסטר אחד לפחות. איננו סבורים שיש לכך הצדקה.

ב) המתכונת הקיימת גם עלולה להעצים את הבעיה שקיימת בכל המוסדות להשכלה גבוהה, של חוסר יושר אקדמי בכתיבת עבודת סמינר, בשל היעדר צורך להציג את העבודה בפני הסטודנטים.

ג) קושי ניכר מתעורר על רקע העובדה שחמישה חברי סגל בלבד מופקדים על הנחיית התלמידים הכותבים את הסמינר הראשון (מבין שניים), כך שכל אחד מהם נדרש להנחות 150 סטודנטים (טבלה 7.1 בפרק השביעי של דו"ח ההערכה העצמית של הקריה האקדמית מינואר 2014). זו מתכונת הנחייה שעלולה, כמעט בוודאות, לפגוע באפשרות להעניק הנחייה אישית נאותה בכתיבה אקדמית, בוודאי לסטודנטים שאין להם ניסיון מספיק בכתיבה.

על המוסד לקיים סמינרים בקבוצות קטנות; במסגרת המטלות של הסטודנטים צריכות להיכלל קריאה של מקורות כלליים, הצגת העבודה בפני הסטודנטים, ביקורת של סטודנטים על עבודתם של סטודנטים אחרים, וזאת בנוסף למטלות המקובלות של המחקר והכתיבה העצמאיים.

4. **התנסות מעשית:** הקריה האקדמית אנו נקטה לאחרונה שינוי יסודי בתכנית הלימודים, שנועד לאפשר לתלמידים התנסויות פרקטיות במהלך הלימודים. לפי מה שנמסר לוועדה, בסוף כל סמסטר מתקיימת סדנא הכוללת שני מפגשים, בהיקף כולל של 12 שעות אקדמיות, ובה עוברים התלמידים התנסות מעשית בכתיבה אקדמית ובתחומים שונים של העשייה המשפטית. בגין השתתפות בכל סדנא מעשית מוענקת נקודת זכות אחת. המורים בסדנאות הם עורכי-דין ובראש מערך הסדנאות עומד חבר סגל. סך הכל מתוכננות 8 סדנאות מסוג זה.

א) הפעלת הסדנאות נראית לוועדה מהלך ראוי ומבורך. הסדנאות הן הזדמנות ליישם את חומר הלימוד באופן מעשי, לחוות את העשייה המשפטית בפועל, לתרגל כתיבה מקצועית וטיעון בעל-פה, ללמוד בקבוצות קטנות ועוד. עם זאת, הוועדה סבורה שמתכונת הפעלת הסדנאות אינה מיטבית. הקושי העיקרי הוא שאין מתקיימת כל זיקה בין הלימוד התיאורטי לבין הסדנאות המעשיות. הסדנאות נערכות תוך שיתוף מוגבל מאד, אם בכלל, של המורים המלמדים את הקורסים הרלוונטיים. אין מתקיימים שיעורים לאחר הסדנאות, לשם דיון ביקורתי בהשלכות הנובעות מן ההתנסות המעשית על הלימוד התיאורטי. הדבר גורם לכך שהמידה שבה מתממש הפוטנציאל הטמון בדרך הלימוד המעשית היא חלקית בלבד. יתר על-כן, הנקיטה של לימוד בדרך של התנסות מעשית בלא קישור מפורש לדיון התיאורטי עלולה להעצים את תודעת הלומדים שהמדובר אך ורק בלימוד מקצועי של מקצוע עריכת הדין, ולא בהכשרה אקדמית לקראת תואר אקדמי במשפטים.

ב) הקושי העיקרי שמעוררת הפעלת הסדנאות הוא צמצום הסמסטרים ל-10 שבועות בלבד. בשיחה עם המרצים הם אמרו שאכן הם מוטרדים מכך, חלקם ספרו שנתנו לתלמידים ללמוד חלק מן החומר של הקורס באופן עצמאי. הדיקן, לעומת זאת, ציין בפנינו כי בכוונת המוסד להקליט בעתיד שתי הרצאות בכל קורס שבהן יצפו התלמידים כפיצוי בגין השיעורים החסרים. הוועדה סבורה שאין בכך די. ראשית, הסמסטרים קוצרו כבר בשנת הלימודים הנוכחית, בלא שניתנה לתלמידים שלמדו השנה הזדמנות לצפות בהרצאות מוקלטות. שנית, הרצאות מוקלטות אינן תחליף מלא ללימודים אקדמיים במתכונתם

המקובלת. מסגרת סטטית של שיעורים מוקלטים, בשונה ממסגרת אינטראקטיבית, מונעת מן התלמידים להשתתף בשיעור, לקיים דיון ביקורתי וכדומה. לבסוף, לאור כך שהיקף הלימודים בסדנאות הוא 12 שעות אקדמיות בלבד, קשה להצדיק את קיצור הסמסטר ל-10 שבועות, כלומר בכ-24 עד 36 שעות אקדמיות (בהינתן שבכל סמסטר היקף הלימודים הוא כ-12 שעות אקדמיות בשבוע ואורך הסמסטר אמור להיות 12 או 13 שבועות). יצוין עוד שלפי מה שנמסר לנו, כל עשרת הסמסטרים קוצרו ל-10 שבועות, בעוד שלפי מה שנמסר לנו מתוכננות 8 סדנאות בלבד, כך שבכל מקרה 22 שבועות של לימודים קוצצו בלא סיבה של ממש.

על הקריה האקדמית לקיים את הסדנאות המעשיות בנוסף על מתכונת הלימודים הרגילה בלא לקצר את משך הסמסטר, או ליצור שילוב של הסדנאות המעשיות במסגרת הקורסים התיאורטיים, תוך דיון בשיעורים בהתנסות המעשית ובמסקנות הנובעות ממנה.

5. **קליניקות:** בעמוד 24 לדו"ח ההערכה העצמית נאמר שהקריה האקדמית סבורה ש"חובתה של פקולטה למשפטים ללמד לא רק את הדוקטרינה והטכניקה אלא גם את הערכים המלווים" וכי ערכים אלו "יש ללומדם באמצעות ביצוע בשטח והתמודדות מול לקוחות אמיתיים". עוד נאמר שם כי "לשם כך פיתחה הקריה האקדמית מערכת ענפה של קליניקות שתתואר להלן". דברים אלו נכוחים והוועדה שותפה להם. אולם יש לוודא שהתלמידים החפצים בכך ומתאימים להשתתף בקליניקה אכן יכולים למצוא מקום בקליניקה כלשהיא. לפי המידע שנמסר לוועדה, לסטודנטים בקמפוסים החרדים מוצע להשתתף בקליניקות "מעורבות", וחלקם עושה כן; ובצד זאת מוצעות גם קליניקות ייעודיות לקמפוס החרדי. אלה הם צעדים מבורכים וראויים.

ההערה העיקרית של הוועדה בהקשר זה היא באשר לקליניקה שנעשית במסגרת תכנית "שכר מצווה" של לשכת עורכי הדין. לפי מה שנמסר לוועדה, בקליניקה זו אין מתקיימים שיעורים אקדמיים, אלא רק השתלמויות מקצועיות בתחומים הרלוונטיים לקליניקה. תכליתה העיקרית של הקליניקה היא חינוך משפטי אקדמי ולא רק התנסות מעשית. מן ההכרח לשלב גם בקליניקה החיצונית, שנערכת בלשכת עורכי-הדין, הוראה אקדמית.

6. **תכניות מצטיינים:** מורים שונים שהופיעו בפני הוועדה הסכימו עם ההערכה שלא נעשה מספיק בתחום טיפוח מצוינות. אנו רואים בהערה זו נקודה מאוד חשובה שיש לעמוד עליה. בין התלמידים החרדים ישנו אחוז מסוים של תלמידים מעולים, שאין להם אפשרות בחירה בין מוסדות אקדמיים, ולפיכך מוטלת על הקריה האקדמית חובה מיוחדת להעניק להם חינוך אקדמי ברמה גבוהה. ואנו סבורים שהקריה לא עושה די כדי להזניק אותם למקום של מצוינות. טיפוח המצוינות, עידוד לעזרה במחקר, לתרגול, ועוד, מעיד על הפנמה שלא מדובר ברכישת 'תעודה' ו'מקצוע' בלבד, אלא בהכרה בעובדה שמדובר בהשתלבות יותר עמוקה בעולם תרבותי. טיעון זה שמענו גם מתלמידים רבים, חלקם תלמידים

מצטיינים, שאמרו שלמעשה לא ידעו על אופציות של מימוש המצוינות שלהם בכל דרך שהיא מלבד במבחנים. גם במפגש עם בוגרים רבים מהם ציינו שלימודיהם לא כוונו להשגת הצטיינות אקדמית אלא לשם קבלת תעודה בציונים טובים. למותר לציין שמלבד עידוד תלמידים מצטיינים לעזרה במחקר ולעזרה בהוראה, מקיימים מוסדות רבים קורסים מיוחדים, סדנאות, ותוכניות טיפוח מיוחדות אליהם ניתן להתקבל על בסיס הצטיינות. התלמידים החרדים מתקשים במציאת מקום עבודה מסיבות שונות. אולם ברור שהענקת נקודת ייחוד מסוג זה הייתה מקלה עליהם. הקריה חייבת למצוא דרכים לחבר תלמידים ותלמידות חרדים מצוינים לחיים האקדמיים ולמחקר האקדמי. המינוי של בוגר הקמפוס החרדי כחבר סגל, ולאחרונה אף כמנהל האקדמי של הקמפוס באור יהודה, הוא צעד מבורך. עם זאת, מן ההכרח להרחיב את הנגישות למסלולי הצטיינות למספר רב יותר של תלמידים ותלמידות בקמפוס החרדי, כדי להכניס ללימודים מתקדמים, או למסלולים מקצועיים מעולים. אנו סבורים שהשקעת מאמץ בכיוון זה תואמת את האתוס של הקריה האקדמית.

המלצות – תכנית הלימודים

1. יש לפצל את הכיתה בשעות התרגול לקבוצות קטנות של עד 50 תלמידים, ולוודא כי בתרגיל אכן מתקיימים מאפיינים מובהקים של תרגיל: ירידה לפרטים ודיון מפורט בהשתתפות התלמידים. בנסיבות הנוכחיות יש לשקול לוותר על התרגול, שכן לא ברור מה מטרותיו ויעדיו.
2. אנו סבורים שעל הקריה האקדמית להציע קורסי בחירה שיהוו קורסי העמקה והמשך לקורסי החובה, ולעשות מאמץ שדווקא קורסים אלו יינתנו על ידי המיטב של החוקרים והמורים האקדמיים המלמדים בקריה כסגל פנים. אנו סבורים שהשאיפה צריכה להיות שכל תלמיד ילמד קורס בחירה אחד לפחות בכל אחד מחמשת הסמסטרים האחרונים ללימודים ושקורסים אלו יינתנו בקבוצות שבהן ילמדו לא יותר מחמישים תלמידים. בנוסף אנו מציעים שהקריה תאפשר לכל התלמידים במסלול החרדי ללמוד קורסי בחירה גם בקמפוס הכללי.
3. על המוסד לקיים סמינרים בקבוצות קטנות; במסגרת המטלות של הסטודנטים צריכות להיכלל קריאה של מקורות כלליים, הצגת העבודה בפני הסטודנטים, ביקורת של סטודנטים על עבודתם של סטודנטים אחרים, וזאת בנוסף למטלות המקובלות של המחקר והכתיבה העצמאיים.
4. על הקריה האקדמית לקיים את הסדנאות המעשיות בנוסף על מתכונת הלימודים הרגילה בלא לקצר את משך הסמסטר, או ליצור שילוב של הסדנאות המעשיות במסגרת הקורסים התיאורטיים, תוך דיון בשיעורים בהתנסות המעשית ובמסקנות הנובעות ממנה.
5. קליניקות: יש לוודא כי התלמידים המעוניינים להשתתף בקליניקה ומתאימים לכך, אכן יכולים למצוא מקום בקליניקה כלשהי. כמו כן, מאחר ותכליתה העיקרית של הקליניקה היא חינוך

משפטי אקדמי ולא רק התנסות מעשית, מן ההכרח לשלב הוראה אקדמית גם בקליניקה חיצונית (דוגמת הקליניקה שנעשית במסגרת תכנית "שכר מצווה" של לשכת עורכי הדין).

6. יש להרחיב את הנגישות למסלולי הצטיינות למספר רב יותר של תלמידים ותלמידות בקמפוס החרדי, כדי להכניס ללימודים מתקדמים או למסלולים מקצועיים מעולים.

ז. התאמת תכנית הלימודים למאפיינים של הסטודנטים בקמפוס החרדי

הסטודנטים בקמפוס החרדי מתמודדים עם שורה של ארבעה אתגרים ייחודיים לעומת סטודנטים אחרים במוסדות להשכלה גבוהה. הוועדה התרשמה שהמוסד נוקט מספר צעדים לשם התמודדות עם אתגרים אלה. עם זאת, סבורה הוועדה שאין די בצעדים אלה ויש מקום לפתחם ולהעמיקם.

1. **התאמת תכנית הלימודים לרקע האקדמי של התלמידים.** תנאי הקבלה לקמפוס החרדי הוא לימודים קודמים במסגרת חינוך חרדי. משמעות הדבר שההכשרה המוקדמת של התלמידים, הן בהיבטים הקשורים לדרכי למידה והן בהיבטים של הכרת תחומי דעת מסוימים, היא שונה באופן משמעותי מזו של בוגרי מערכות החינוך הממלכתיות בישראל. בהקשרים מסוימים נקודת הפתיחה של בוגרי מערכת החינוך החרדית היא טובה יותר מזו של בוגרי מערכות החינוך האחרות, ובאחרים היא טובה פחות. אף בין הגברים לנשים יש הבדלים ניכרים בהקשר זה, בשל תכניות הלימודים השונות של גברים ושל נשים במערכת החינוך החרדית. דנו לעיל בהיבטים הקשורים למכינה הקדם-אקדמית וכאן נתייחס לתכנית הלימודים.

(א) רמת ההתחלה של רוב הגברים החרדים באנגלית נמוכה מאוד, אם לא אפסית. גם באוריינות הפער הוא משמעותי מאוד. אף שלגברים החרדים יתרון משמעותי בניתוח טקסטים, ישנו פער שלילי בהרגלי קריאה של ספרים ומאמרים, ועוד יותר ביכולת כתיבה. נדגיש שבעיה זו חמורה יותר בקרב אוכלוסיית הגברים החרדים מאשר בקרב אוכלוסיית הנשים החרדיות, משתי סיבות: האחת, העובדה שישנן פחות תלמידות חרדיות והעדר אפשרות לשלב אותן בכיתות רגילות מאלץ את המכללה לפתוח כיתה עם מספר של כ-40 עד 70 תלמידות בכיתה. גודל כיתה כזה הוא טוב מאוד לקידום והשלמת פערים, דבר שאינו קיים בכיתות לגברים. הסיבה השנייה היא העובדה שנשים חרדיות זוכות בגיל התיכון להרבה יותר השכלה כללית. אנו סבורים שאילו היו כיתות הגברים החרדים בגודל המקובל בקרב הנשים החרדיות, הייתה הכשרתם טובה לאין ערוך מזו הניתנת כיום.

(ב) עמדת הוועדה היא כי פעילות המוסד בכל הקשור להתמודדות עם האתגר בדבר הרקע האקדמי של התלמידים היא ראויה, אך אין די בה. הרקע הייחודי של מי שלמדו לימודים קודמים במסגרות החינוך החרדיות מחייב נקיטה בצעדים רבים יותר מאלה הננקטים כיום. המדובר, בעיקרו של דבר, בשני

היבטים: היבט אחד הוא ההכשרה לפני תחילת הלימודים, במסגרת המכינה, שנדון לעיל. היבט שני הוא ביחס לתכנית הלימודים: כאמור לעיל, **תכנית הלימודים בקמפוס החרדי היא זהה לחלוטין לזו שבקמפוס הכללי. הוועדה סבורה שיש מקום לבחון מחדש גישה זו.**

ג) מצד אחד, העובדה שתכנית הלימודים היא זהה גורמת להחמצת ההזדמנות לאפשר לתלמידים בקמפוס החרדי לתת ביטוי לנקודת הפתיחה הטובה יותר שלהם לעומת בוגרי מערכות חינוך ממלכתיות בהיבטים מסוימים. בפרט, **אנו סבורים שיש מקום לפתח קורסים מתקדמים במשפט עברי, בהיבטים השוואתיים של משפט דתי ובתחומים נלווים. כיום, מקומו של המשפט העברי בתוכנית ההוראה הוא שולי ביותר.** התלמידים לומדים קורס מבוא בסיסי בן 2 נ"ז, אף פחות מן המקובל במוסדות אחרים, וכמו כן בתוכנית הלימודים אין קורסים מתקדמים או קורסי בחירה. כששאלנו את חברי הסגל מה היו משפטים בקמפוס החרדי, ענו כמה מהם שהיו מחזקים את תחום המשפט העברי, דת ומדינה, משפט ודת. אכן, הופתענו לראות את דלותו של תחום זה בקמפוס החרדי. מדובר בתחום שבו יש לתלמידים החרדים יתרון בולט, והוא כמעט ולא מנוצל. בוויכוח המתנהל בעולם המשפט הישראלי על מקומו של המשפט העברי יכול היה בוגר הקריה האקדמית אנו בעל רקע חרדי ליטול חלק, מנקודת מבט מקצועית, ולנצל את יתרוננו. אולם לשם כך הוא צריך לקבל הכשרה אקדמית. הוא צריך להכיר את המחקר, את הגישות המתודולוגיות השונות לחקר המשפט העברי, ואת הגישות השונות לאופני השימוש במשפט העברי בבתי המשפט בישראל. בכלל, התרשמנו שהמכללה לא השכילה למצוא את הדרכים להפיק תועלת מן היתרון שיש לתלמידים החרדים בהשכלה התלמודית. בדו"ח ההערכה העצמית ניתן ביטוי לאתגר האקדמי והתרבותי ועל החשיבות שהמוסד רואה לנגד עיניו בטיפוח דיאלוג בין קבוצות שונות בחברה הישראלית. המוסד מכיר בכך ש"במהלך תהליך הערכת האיכות עלה הצורך להשקיע יותר בנושא זה ובדעתנו לעשות זאת בשנים הקרובות" (עמ' 15). אנו מציעים את התחום הזה כתחום שיש בו כדי ליצר לבני החברה החרדית הזדמנות להביא לידי ביטוי את זהותם ואת המטען הלימודי שלהם, שאצל חלקם הוא משמעותי מאוד. **השתלבות אמיתית, כפי שמבקשת הקריה האקדמית להשיג, תושג באווירה בה מטענו התרבותי של כל צד זוכה להכרה. אין להסתפק רק בכיבוד רצון החרדי להתבדל.** מן הראוי שהתלמידים החרדים יקבלו הכשרה כדי להביא את הדברים לידי ביטוי בחיים המקצועיים. יתרה מכך, גם בתוך המכללה עצמה ניתן לחשוב על דרכים, למשל סדנאות במשפט עברי שבהם תלמידים חרדים יוכלו להיות מנחים, ובכך ליצור מקום של מפגש בין הקמפוסים השונים. פיתוח קורסים נוספים בתחום המשפט העברי ידגיש גם את הערך האקדמי מחקרי של הלימוד מעל ומעבר ללימוד המקצועי של עריכת דין. נציין גם בהקשר זה, שיש במוסד כמה מרצים שעבודת הדוקטור שלהם, כמו גם עיקר עניינם המחקרי, הוא במשפט העברי, אך ההוראה שלהם בתחום זה הינה זניחה.

ד) לאור המאפיינים הייחודיים של התלמידים בקמפוס החרדי, מן ההכרח להוסיף לתכנית הלימודים הכללית קורסים ייחודיים בקמפוס החרדי, כדי להתמודד עם נקודת הפתיחה השונה של התלמידים. המדובר, בעיקר, בקורסים שאינם עוסקים בתחומי משפט מסוימים, אלא בקורסי מבוא בתחומים מסוימים של מדעי החברה והרוח.

ה) תכנית הלימודים כוללת קורסי אנגלית, בהתאם למקובל בקמפוס הכללי, כדי לעמוד בהצלחה בבחינות סיווג. יש לשקול להוסיף קורס ללימוד השפה האנגלית ברמה מתקדמת, הכולל לא רק לימוד מונחים משפטיים אלא גם פיתוח כישורי שיחה באנגלית. בנוסף, אין מקום לכלול את קורסי השפה במסגרת מכסת הלימודים הרגילה לתואר בוגר במשפטים.

2. **שונות גבוהה בכישורי הסטודנטים.** אתגר שני שעמו מתמודדים הסטודנטים בקמפוס החרדי הוא פערים גבוהים מן המקובל ביכולות האקדמיות של התלמידים בכיתה. הוועדה התרשמה מאד מן התלמידים ומן הבוגרים שעימם נפגשה. לפי נתונים שונים שנמסרו לוועדה, חלקם בעל-פה, הוועדה התרשמה שכישוריהם האינטלקטואליים של הסטודנטים הם גבוהים. ניכר שלרבים מן התלמידים מוטיבציה גבוהה ללמוד ולרכוש השכלה אקדמית. בה בעת, הוועדה התרשמה שקיימת שונות גבוהה למדי, מעבר למקובל בתכניות לימודים "רגילות" במשפטים, בין הסטודנטים. בצד הסטודנטים בעלי יכולות מעולות, מתקבלים כנראה ללימודים גם מי שיכולותיהם אינן גבוהות. הדבר יוצר קשיים לא מבוטלים במהלך הלימודים. גם בפגישה עם סטודנטים ועם בוגרים הוועדה שמעה על כך שיש פערים מאוד גדולים בתוך הכיתה ושהדבר מקשה מאוד במהלך הלימודים. הסטודנטים העירו על כך שהיו הסטודנטים בכיתה שהם התביישו בהם, משום שרמתם הייתה נמוכה ביותר. עובדה זו היא כנראה תוצאה של דרישות קבלה נמוכות. כאמור לעיל יש בכיתות של החרדים תלמידים מעולים, יותר מאלו הקיימים במסלולים הרגילים, זאת משום שהקריה האקדמית אנו מהווה המוסד היחיד המקיים לימודי משפטים לאוכלוסייה החרדית. אחד הדברים היותר בעייתיים ששמענו מן התלמידים הוא שחלק מן הפער בכיתה נפתר בהעדר נוכחות בשיעורים. לדבריהם, הנוכחות הולכת ויורדת וכי בשנה השלישית ללימודים נוכחים כ-20 אחוז מן התלמידים. נציגי המוסד מסרו כי אין מדיניות המחייבת אכיפת חובת נוכחות בשיעורים.

עמדת הוועדה היא כי הדרך העיקרית להתמודד עם אתגר זה היא העלאת תנאי הקבלה ללימודים בקמפוס החרדי. הוועדה התרשמה כי הסינון האקדמי של מועמדים ללימודים אינו קפדני במידה מספקת. כאמור, בקרב התלמידים בקמפוס החרדי יש תלמידים בעלי כישורים אקדמיים גבוהים במיוחד, בין היתר לאור כך שמרבית המועמדים ללימודים בציבור החרדי לומדים רק במסגרות נפרדות כמו הקמפוס החרדי. כישורים גבוהים אלה של חלק מציבור התלמידים צריכים להוות בסיס להעלאת רמת הלימודים בקמפוס החרדי, אף מעבר לזו המקובלת בקמפוס הכללי. לשם כך ראוי לקבוע תנאי קבלה

מחמירים יותר, למשל באמצעות קביעת בחינת כניסה, או העלאת ציון המכינה הנדרש. גם תכנית הצטיינות אותה הצענו לעיל תהווה חלק מן הפתרון לבעיה זו.

3. **לימודים בנפרד:** אתגר שלישי של הסטודנטים בקמפוס החרדי הוא העובדה שהם לומדים באופן נפרד: ההפרדה היא, כאמור, בין גברים לנשים ובין הציבור החרדי לציבור הכללי. הפרדה זו, אף שהיא כנראה בלתי נמנעת במציאות החברתית הקיימת, עלולה לפגוע במידה לא מבוטלת באיכות ההכשרה האקדמית של התלמידים בקמפוס החרדי. היבט חשוב של לימודים אקדמיים הוא בחינה ביקורתית של תפיסות מקובלות. במסגרת שבה כל התלמידים בכיתה הם מרקע דומה ומאותו מגדר, פיתוח חשיבה ביקורתית יוצר אתגר רב יותר מאשר במסגרות הומוגניות פחות. לכך נוספים אתגרים הקשורים לפיתוח כישורים חברתיים, הכרת תרבויות אחרות והבנתן וסובלנות, שהם בעלי חשיבות רבה במיוחד לעוסקים במשפטים בכלל ובעריכת-דין בפרט.

(א) ההתמודדות עם אתגר זה היא מורכבת, לאור האילוצים הנובעים מן המציאות החברתית הקיימת לימודים שנעשים כל כולם במסגרת נפרדת ומבודדת אינם מקנים לבוגרים הכשרה אקדמית ומקצועית נאותה. עמדת הוועדה היא שעל המוסד לפעול ליצירת מסגרות שיאפשרו לתלמידים בקמפוס החרדי הזדמנויות רבות יותר למפגשים עם בני קבוצות אחרות במוסד.

(ב) בדו"חות ההערכה העצמית שהוגשו לוועדה נאמר שקליניקות, שולחנות עגולים, וכדומה נעשים בקמפוס הכללי, ואליהם מוזמנים גם התלמידים והתלמידות החרדים, וכי בכך מתקיים "איזון עדין" בין שילוב מגדרי ובין הפרדה. כמו כן נאמר בדו"ח ההערכה העצמית (עמ' 9) שלכל סטודנט חרדי ישנה הזדמנות לפעול כבר במהלך הלימודים בשילוב עם תלמידי הקמפוס הרגיל, וכי הקריה האקדמית רואה בלימודים מדרגה בדרך לשילוב, ולא מנגנון המקבע את ההפרדה. אולם, התרשמותנו היא שהנעשה בתחום זה אינו מספק.

(ג) כיום מוצעת האפשרות ללימודים 'מעורבים' בהיקף מוגבל מאד, של קליניקות שמתקיימות בקמפוס הכללי בקרית אונו ושל אפשרות ללמוד קורסים מסוימים, לאחר קבלת אישור מיוחד לכך מאת מנהלי הקמפוס החרדי, שניתנים בקמפוס הכללי. עמדת הוועדה היא שעל המוסד להרחיב את ההזדמנויות הללו, כדי לשפר את ההכשרה האקדמית והמקצועית של התלמידים. בין היתר, **יש לאפשר לכל תלמיד החפץ בכך ללמוד קורסים בקמפוס הכללי, ללא צורך באישור מיוחד לשם כך.** הקליניקות הן הזדמנות חשובה מאד למפגש ולשיח בין תלמידים מהקהילות השונות, והעובדה שהקליניקות ה'מעורבות' מוצעות כיום רק בקרית אונו מכבידה ללא הצדקה מספקת על תלמידי הקמפוס החרדי. זהו אתגר משמעותי במיוחד באשר לתלמידים בקמפוס החרדי בירושלים, והפתיחה של קמפוס כללי בירושלים צריכה לשמש הזדמנות לפתיחת קליניקות 'מעורבות' נוספות בירושלים.

4. **סטודנטים בעלי משפחות.** אתגר רביעי שעימו מתמודדים הסטודנטים בקמפוס החרדי הוא העובדה שכמעט כולם בעלי משפחות, שעובדים לפרנסתם (או לומדים בישיבה) ומטפלים בילדיהם במקביל ללימודיהם האקדמיים. הדבר מציב אתגר לא פשוט הן לקריה האקדמית והן לסטודנטים. לימודים אקדמיים מחייבים מידה ניכרת של לימוד עצמי, קריאה וכתובה מעבר לשעות הלימוד בכיתה וכהכנה לקראת השיעורים. הדבר גם עלול ליצור קושי באשר לנוכחות בשיעורים. בעיה ייחודית בהקשר זה נובעת מכך שחלק לא מבוטל מן המלגות, בעיקר מלגות קמ"ח, מוצעות, כך נמסר לוועדה, לגברים בלבד ולא לנשים.

המוסד מתמודד עם קושי זה באמצעות התאמת שעות הלימודים, כך שהלימודים מתקיימים ברובם אחר-צהריים (ובימי שישי), רק יומיים (או שלושה) בשבוע; אחת היוזמות היפות והמרשימות בהקשר זה הוא הפעוטון שהמוסד מפעיל בימים שבהן לומדות הנשים, דבר מאפשר להן להביא את התינוקות ולפנות ללימודים. **עמדת הוועדה היא שעל המוסד לבחון דרכים נוספות להתמודד עם האתגר האמור, באופן שלא יפגע ברמת ההכשרה האקדמית. בין היתר, יש מקום לפעול להקצאת מלגות שוויונית לגברים ולנשים.** אולם, אין מקום לפגוע ברמת ההכשרה האקדמית, למשל באמצעות קביעת תכנית לימודים שאין בה קורסי בחירה או הסדרים אחרים מסוג זה.

המלצות – התאמת תכנית הלימודים למאפיינים של הסטודנטים בקמפוס החרדי

1. יש לשקול הקטנת הכיתות בהן לומדים הסטודנטים החרדים. למידה בקבוצה קטנה יותר תאפשר להם להתקדם ולהשלים פערים האופן טוב יותר בתחומים בהם יש להם חוסרים כמו אוריינות ואנגלית.
2. תחום המשפט העברי הוא תחום שבו לתלמידים החרדיים יש יתרון בולט והוא כמעט ולא מנוצל. יש לפתח קורסים מתקדמים במשפט עברי, בהיבטים השוואתיים של משפט דתי ובתחומים נלווים. מדובר על תחום שיש בו כדי ליצר לבני החברה החרדית הזדמנות להביא לידי ביטוי את זהותם ואת המטען הלימודי שלהם.
3. לאור המאפיינים הייחודיים של התלמידים בקמפוס החרדי, מן ההכרח להוסיף לתכנית הלימודים הכללית קורסים ייחודיים בקמפוס החרדי, כדי להתמודד עם נקודת הפתיחה השונה של התלמידים. מדובר, בעיקר, בקורסים שאינם עוסקים בתחומי משפט מסוימים, אלא בקורסי מבוא בתחומים מסוימים של מדעי החברה והרוח.
4. תכנית הלימודים כוללת קורסי אנגלית, בהתאם למקובל בקמפוס הכללי, כדי לעמוד בהצלחה בבחינות סיווג. יש לשקול להוסיף קורס ללימוד השפה האנגלית ברמה מתקדמת, הכולל לא רק

- לימוד מונחים משפטיים אלא גם פיתוח כישורי שיחה באנגלית. בנוסף, אין מקום לכלול את קורסי השפה במסגרת מכסת הלימודים הרגילה לתואר בוגר במשפטים.
5. בכדי לצמצם את הפערים הגדולים בתוך הכיתות, ממליצה הוועדה להעלות את תנאי הקבלה ללימודים בקמפוס החרדי, למשל על ידי קביעת בחינת כניסה, העלאת ציון המכינה הנדרש, פתיחת תכנית מצטיינים.
6. הוועדה ממליצה למוסד לפעול ליצירת מסגרות שיאפשרו לתלמידים בקמפוס החרדי הזדמנויות רבות יותר למפגשים עם בני קבוצות אחרות במוסד בכדי לשפר את ההכשרה האקדמית והמקצועית של הסטודנטים. בזאת, יש לאפשר לכל תלמיד החפץ בכך ללמוד קורסים בקמפוס הכללי, ללא צורך באישור מיוחד לשם כך.
7. בהינתן שמרבית הסטודנטים הלומדים בקמפוס החרדי הנם בעלי משפחות העובדים לפרנסתם, על המוסד לבחון דרכים נוספות להתמודד עם אתגר זה באופן שלא יפגע בהכשרה האקדמית. בין היתר יש לפעול להקצאת מלגות שוויוניות לגברים ונשים.

ח. סגל אקדמי

1. הסגל האקדמי בתוכניות החרדיות זהה לסגל בתוכניות הרגילות. כפי שנאמר בדו"ח ההערכה העצמית, וכפי שגם התרשמנו בבדיקת הדברים ובשיחות שקיימנו, אין קליטה נפרדת של סגל לתוכניות החרדיות ויש הקפדה על כך שכל אנשי הסגל ילמדו בכל התוכניות. משמעות הדבר שההערכה של הסגל האקדמי בקמפוס החרדי זהה בעיקרה להערכה של הסגל בקמפוס הכללי, ולפיכך הוועדה לא עסקה בהיבט זה באופן מפורט.
2. **איסור על נשים ללמד גברים בקמפוס החרדי.** אחת השאלות המטרידות שעלו בביקור של הוועדה בקמפוסים ובבדיקת תכניות הלימודים היא איסור הוראה לנשים בקבוצת הגברים החרדית. גם כאן התשובות שקיבלנו מן הסטודנטים לשאלות הוועדה הביעו התנגדות חד משמעית לכל שינוי במוסכמה הזו.
- (א) אחת השאלות המטרידות בהקשר זה היא הפליה נגד נשים המועמדות לקליטה בפקולטה. מתעורר חשש שהמערכת תעדיף לקלוט גברים משום שאלו לא מוגבלים בכיתות אותם הם יכולים ללמד ואינם מטילים בשל כך מגבלה ועומס בירוקרטי על ניהול המערכת. דיקן הפקולטה טען בפנינו שעובדה זו לא מובילה בשום אופן להפליה של נשים המועמדות לקליטה. לדבריו, ריבוי המסלולים בקמפוס הכללי ובצירוף מסלולי הנשים גורם לכך שאין הגבלה של ממש, וכי כל אישה הנקלטת בפקולטה יכולה למלא

את מכסת ההוראה שלה בקלות. יתרה מכך, לדברי הדיקן, הוא משתדל להעדיף נשים בקליטה בכל מקום שיש מועמדים שווים ברמתם, זאת כדי לתקן את ההפליה נגד נשים הקיימת בעצם העובדה שאין הן רשאיות ללמד בקמפוס הגברים. גם אם יעד זה מושג, כפי שאנו מתרשמים, מתעוררת השאלה העקרונית האם המדיניות הנוהגת שלא לשבץ נשים להוראת גברים היא ראויה. גם כאן אנו סבורים שמדובר בשאלה תרבותית ופוליטית שאינה נתונה במנדט שלנו. אנו יכולים לומר רק שהתרשמנו שרמת ההוראה בקמפוס הגברים סבירה ביחס לרמת ההוראה בשאר המסלולים, וזאת על אף העובדה, הצורמת לנו, שנשים לא יכולות ללמד במסלולים אלו.

(ב) כשם שבנושא ההפרדה המגזרית התרשמנו שאין המכללה עושה די כדי לייצר 'באופן שקט' הזדמנויות לתלמידים חרדים להיחשף לקמפוס הכללי, אנו סבורים שהוא הדין בהפרדה המגדרית. העובדה שרוב המורים בקמפוס החרדי אינם נמנים עם המגזר החרדי היא הזדמנות חשובה למפגש בין-תרבותי. בהקשר זה, העובדה שנשים אינן מלמדות את קבוצת הגברים בקמפוס החרדי היא החמצה רבה למפגש שכזה. הוועדה מודעת למורכבותה של סוגיה זו, בשל האילוצים החברתיים הקיימים. בה בעת, על המוסד לפעול לשם צמצום הבעיה האקדמית הנובעת ממדיניות זו (בצד ההכרח להבטיח שלא תהא הפליה בהעסקת נשים בסגל האקדמי הבכיר והזוטר בשל מדיניות זו). כך, למשל, יש מקום לבחון אפשרות שבשיעורים מסוימים ישתתפו נשים כמורות אורחות; יש להזמין אורחים ואורחות מתחומי העשייה השונים, למשל שופטים ושופטות, עורכי ועורכות דין, למפגשים מיוחדים; יש לפעול להזמין אורחים לא-יהודים לשיעורים מיוחדים; וצעדים נוספים מסוג זה. אנו סבורים שעל המכללה לעשות יותר בתחומים ה'אפורים', עליה להעדיף יותר נשים בקליניקות שאליהם מוזמנים גם חרדים, עליה ליצור הזדמנויות של 'שולחנות עגולים' ודיונים בנושאים שונים, אליהם תוזמנה גם מרצות אורחות, שופטות ופרקליטות, ועוד.

3. היקף ההוראה של מורים מסוימים בקריה האקדמית הוא גבוה מן הסביר. קיים חשש שהוראה בהיקף רב תבוא על חשבון עיסוק של מורים מסוימים במחקר. דו"ח ההערכה העצמית מצביע על מספר רב של פרסומים ספרים ומאמרים של אנשי סגל. בדיקה פרטנית מראה שאכן יש חברי סגל שהיקף העיסוק שלהם במחקר הוא רב ומצליחים להניב תרומת פרסומים רבה. אך לצידם יש לא מעט חברי סגל שאינם עוסקים, או כמעט שאינם עוסקים, במחקר. אף נאמר לנו שניתן להגיע להסכמה על כך שמכסת ההוראה תהיה רבה יותר כדי לאזן על העדר מחקר. נראה לנו כי הכרחי להקל על עומס ההוראה על מנת לאפשר לחברי הסגל האקדמי לעסוק יותר במחקר. יש חשיבות מיוחדת בהקלה על עומס ההוראה בתוכניות החרדים, על מנת לאפשר למורים להקדיש זמן נוסף לסטודנטים שחסרים רקע אקדמי וידע כללי ונדרשת עזרה רבה יותר לקידום ולמילוי הפערים בהשכלתם.

המלצות – סגל אקדמי

1. על המוסד להתמיד ולהמשיך בהקפדה כי לא תתקיים הפליה בקליטת נשים לסגל הפקולטה בשל העובדה שאין הן יכולות ללמד בכיתות הגברים החרדים ומכאן שאפשרויות ההוראה שלהם מוגבלות ומקשות על המערכת.
2. כשם שעל המוסד לעשות מאמצים ליצור הזדמנויות שונות למפגש בין מגזרים ותרבויות שונות, כך גם עליו לפעול בנושא המגדרי. הזדמנויות למפגש בין-מגדרי יכולות להיות במסגרת קליניקות מעורבות, שולחנות עגולים, מפגשים והרצאות מיוחדות בהנחיית מרצות, שופטות וכיו"ב.
3. יש לפעול להפחתת עומס ההוראה על מנת לאפשר לחברי הסגל האקדמי לעסוק יותר במחקר.
4. יש לפעול לקידום הקשר הישיר בין המורים לבין הסטודנטים בקמפוס החרדי, במפגשים אישיים ובקבוצות קטנות. על המורים לקיים שעות קבלה בקמפוס החרדי ולהזמין את הסטודנטים למפגשים אישיים.

ט. ניהול המוסד

1. הוועדה התרשמה שהמעורבות של חברי הסגל בניהול המוסד היא מועטה מאד ביחס למקובל במוסדות אקדמיים. כמעט ואין ועדות מתפקדות ובעלות סמכויות. הדיון בשאלות מדיניות, הוראה, וקליטת חברי סגל הוא אקראי ואינו מוסדר. הוועדה סבורה שזהו קושי מהותי בקריה האקדמית. אבן היסוד של מוסד אקדמי הוא שותפות ממשית של חברי הסגל בהתוויית מדיניות המוסד ובשיתופם בהחלטות בנושאים אקדמיים.
2. באשר לקמפוסים החרדיים, הוועדה לא מצאה שקיימת מסגרת ניהול אקדמי נפרדת לקמפוסים אלה. לאור האתגרים הרבים שניצבים בהפעלת הקמפוס החרדי, מן ההכרח להקים ועדות ומנגנונים אקדמיים שיעסקו בהתוויית מדיניות ובניהול אקדמי שוטף של הקמפוס החרדי. לפי ההתרשמות של הוועדה, חברי הסגל הממלאים את תפקיד המנהל האקדמי של כל אחד משני הקמפוסים החרדיים אינם עוסקים בפועל בניהול אקדמי, בייזום תכניות אקדמיות ובבחינה ביקורתית של הקיים. הוועדה התרשמה שאין בידי המנהלים האקדמיים סמכויות כלשהן, ואין הם שותפים אפילו למידע על רוב הנושאים הקשורים לניהול האקדמי של הקמפוס. להערכת הוועדה, ייתכן שהדבר משקף תרבות של ניהול אקדמי שמאפיינת את הקריה האקדמית אונו, שעיקרה ניהול אקדמי ריכוזי במידה רבה יחסית למקובל במוסדות אחרים להשכלה גבוהה. הוועדה סבורה שאין לכך הצדקה.

המלצות – ניהול המוסד

1. יש להקים ועדות ומנגנונים אקדמיים שיעסקו בהתוויות מדיניות ובניהול אקדמי שוטף של הקמפוס החרדי. על המנהלים האקדמיים של הקמפוסים החרדיים להיות מעורבים יותר ולעסוק באופן אקטיבי בניהול האקדמי של הקמפוסים החרדיים.

י. תשתיות

1. הקמפוס החרדי פועל כאמור בשני אתרים: באור יהודה ובירושלים (בגן הטכנולוגי). הוועדה התרשמה שהתשתיות של הקמפוס החרדי הן מצוינות. המבנים וכיתות הלימוד עונים היטב על הצרכים. בשני הקמפוסים אין כמעט חדרי מרצים, כנראה משום שהמרצים אינם נוהגים לשהות בקמפוסים אלא מעבר לשעות ההוראה. יש חשיבות בכך שתהייה אפשרות למרצים לשהות בקמפוס גם מעבר לשעות ההוראה ושאפשרות זו תמומש. העובדה שהלימודים מתקיימים בקמפוסים נפרדים מהקמפוס הכללי יוצרת אתגר משמעותי באשר לנגישות של צוות המורים. נוכחות המורים בקמפוס חשובה כדי לאפשר לסטודנטים לגשת למרצים ולדון עמם בשאלות שהתעוררו בקורס וגם על מנת ליצור אווירה של קהילה אקדמית ולהציג בפני הסטודנטים קהילה כזו ואפשרות להשתלב בה.

2. בשני הקמפוסים מוצעים שירותי ספרייה בסיסיים, בעיקר של ספרות אקדמית בעברית, ומחשבים ובהם נגישות למאגרי מידע. הנגישות לאינטרנט מסוננת באמצעות תוכנה ייעודית שמקובלת במגזר החרדי.

המלצות - תשתיות

1. יש חשיבות לכך שתהיה למרצים אפשרות לשהות בקמפוס גם מעבר לשעות הלימוד ולהיות נגישים עבור הסטודנטים לצורך דיון עם הסטודנטים בנושאי לימוד ויצירת אווירה של קהילה אקדמית בה יכולים הסטודנטים להשתלב. לצורך כך יש לדאוג להקצאת חדרים נוספים למרצים בקמפוסים החרדיים.

סיכום

תכנית הלימודים לחרדים לתואר בוגר במשפטים מציבה שורה של אתגרים, וההתרשמות הכללית של הוועדה היא שהקריה האקדמית פועלת רבות כדי להתמודד עם האתגרים הללו וכדי להעניק לסטודנטים חינוך והשכלה משפטיים ראויים. בעיקרו של דבר, לא מצאנו הבדלים ניכרים בין תכניות הלימודים הכלליות בקריה האקדמית לבין אלה שמיועדות לחרדים. בה בעת, אנו סבורים שיש שורה של תחומים שבהם נדרש שינוי, כדי להבטיח רמה נאותה של חינוך משפטי אקדמי, בצד הכשרה מקצועית לעיסוק בעריכת-דין.

א. מצאנו בקמפוסים החרדים של הקריה האקדמית אנו מספר יוזמות ייחודיות, וללא ספק ראויות, ואשר נועדו ככל הנראה להתגבר על פערים של בוגר מערכת החינוך החרדי. כך למשל על כל תלמיד ללמוד 4 קורסים באנגלית של 3 נ"ז כל אחד (ס"ה 12 נ"ז), וכמו כן קורס בשימושי מחשב של 2 נ"ז; ישנו קורס חובה חשוב שעוסק בחברה הישראלית; ואף מחויבות קהילתית השווה ל 4 נ"ז. כל אלו הן תוספות חשובות ומבורכות. אולם מצאנו קושי משמעותי בעובדה שכל התוכניות הללו באות על חשבון שעות הלימוד הרגילות, ועל חשבון מספר הקורסים אותם חייב ללמוד בדרך כלל תלמיד בכל אחד מבתי הספר למשפטים בארץ.

לאחרונה הוסיפה הקריה האקדמית 8 סדנאות מעשיות, אשר תוארו לעיל, ושנועדו לקנות כלים מעשיים בעולם המשפט בתחומים שונים. גם בתוספת זו יש הגיון רב, והיא מעידה על חשיבה וחדשנות. אולם גם כאן אליה וקוץ בה. הופתענו לגלות שאורך הסמסטר קוצץ ל 10 שבועות, ואף אם כל סדנא הינה שוות ערך לשבוע לימודים, עדיין מדובר בקיצוץ משמעותי ביותר של כ 22 שבועות לימודים.

בהצטרף שני הסעיפים הקודמים אנו סבורים שהיקף השעות שלומדים הסטודנטים במסלול החרדי נמוך באופן מהותי (המגיע עד כדי 25% ואף למעלה מכך) ביחס לסטודנטים במוסדות אקדמיים אחרים למשפטים בישראל וכי הדבר דרוש תיקון.

נציין בהקשר זה שהדיקן מסר שיועלו הרצאות מוקלטות. אולם בינתיים קוצר הסמסטר אף בטרם יושמה כוונה זו. יתר על-כן, ספק רב בעינינו אם יש מקום להחליף שיעורים בכיתה בהרצאות מוקלטות שאינן אינטראקטיביות.

אנו סבורים שבכדי לקיים תכנית ברמה אקדמית ראויה על אורך הסמסטר להיות בן 13 שבועות לפחות, כמקובל במוסדות אקדמיים. "את הסדנאות המעשיות רצוי מאוד לשלב כחלק מן

הקורסים. שיעורי האנגלית, יישומי מחשב והכרת החברה הישראלית וכדומה צריכים לבוא ברובם המכריע בנוסף לחובת השעות בתואר ולא במקומם.

- ב. בתוכנית הלימודים ניתנות במהלך התואר כ-25 שעות שבועיות כ"תרגיל" (כ-15%) מכלל החובות הפרונטליות בתואר. שיעורים אלו ניתנים על ידי עורכי דין שאינם אקדמאים, והלכה למעשה לא מתקיים בהם שום מאפיין מקובל של "תרגיל". השיעור ניתן בכיתה האורגנית המלאה והוא נועד לכסות חלק מן החומר הנלמד ותו לא. אנו סוברים שגם עובדה זו צריכה להשתנות. אנו ממליצים שיבוטלו התרגילים והקורס כולו יינתן על ידי המרצה הראשי, או לחילופין שהכיתה תפוצל לפחות לשתי קבוצות והשיעור יינתן במתכונת של תרגיל, העמקה ודין בקבוצה קטנה על נושאים שנידונו בשיעור.
- ג. אנו ממליצים שהקריה האקדמית תציע קורסי בחירה שיהוו קורסי העמקה והמשך לקורסי החובה, ושייעשה מאמץ שדווקא קורסים אלו יינתנו על ידי המיטב של החוקרים והמורים האקדמיים המלמדים בקריה כסגל פנים. אנו סוברים שהשאיפה צריכה להיות שכל תלמיד ילמד קורס בחירה אחד לפחות בכל אחד מחמשת הסמסטרים האחרונים ללימודים ושקורסים אלו יינתנו בקבוצות שבהן ילמדו לא יותר מחמישים תלמידים. בנוסף אנו ממליצים שהקריה תאפשר לכל התלמידים במסלול החרדי ללמוד קורסי בחירה גם בקמפוס הכללי.
- ד. על המוסד לקיים סמינרים בקבוצות קטנות; במסגרת המטלות של הסטודנטים צריכות להיכלל קריאה של מקורות כלליים, הצגת העבודה בפני הסטודנטים, ביקורת של סטודנטים על עבודתם של סטודנטים אחרים, וזאת בנוסף למטלות המקובלות של המחקר והכתיבה העצמאיים.
- ה. אנו ממליצים שהקריה האקדמית תוסיף שעות הוראה באנגלית ובאוריינות לכל התלמידים המתקבלים על סמך המכינה הקצרה המיועדת לבני שלושים ומעלה. שיעורים אלו יינתנו לפחות במהלך שלושת הסמסטרים הראשונים, ולא יבואו על חשבון נקודות הזכות במשפטים, אלא בנוסף להם.
- ו. הוועדה מצאה חוסר בולט במסלולים לתלמידים מצטיינים ובעידוד להצטיינות. הוועדה ממליצה לקריה האקדמית לבחון דרכים לעודד תלמידות ותלמידים מצטיינים. בין השאר ממליצה הוועדה לבנות תוכנית התמחות במשפט עברי ותחומים גובלים, וזאת כדי להביא לידי ביטוי את יתרונם של התלמידים החרדים.
- ז. באשר לסינון והתאמה של מועמדים לאופי הקמפוס החרדי, הוועדה ממליצה להקים ועדת סינון, ולא להשאיר את ההכרעה בידי אדם אחד, ולהקים מנגנון ערעור על החלטות ועדת הסינון. כמו

כן הוועדה סבורה שמן הראוי שהסינון של מועמדות משיקולים של התאמה לקמפוס החרדי יעשה על-ידי נשים.

ח. מתוך הדיונים ומהכתוב בדוח ההערכה העצמית התקבל הרושם כי יש בקריה האקדמית גם "תכנית דתית" בנוסף לתוכנית החרדית. אין בידי הוועדה פרטים באשר למהותה של תכנית זו, באשר למטרותיה וההצדקה לקיומה, כמו כן אין אנו יודעים האם גם בתכנית זו מתקיימת הפרדה בין נשים לגברים. הוועדה ממליצה לבדוק האם תכנית זו צריכה אף היא להיבחן לפי החלטת המל"ג הנזכרת בפתיחתו של מסמך זה.

על החתום:

פרופ' רות קנאי

פרופ' ברק מדינה

פרופ' אריה אדרעי, יו"ר

הקריה האקדמית אונו

לוח זמנים – ביקור בקמפוס החרדי באור יהודה 2.6.15

תכנית לימוד:

תואר ראשון במשפטים

פרופ' משה בן חורין - ראש הקריה פרופ' דודי שוורץ – רקטור מר רנן הרטמן – מנכ"ל ומייסד	פגישת פתיחה : הנהלת הקריה האקדמית אונו	9:00-9:30
פרופ' עמיחי כהן	דיקן הפקולטה	9:30-10:00
ד"ר ריבי כהן – דקאנית הסטודנטים עו"ד יובל אלבשן – הדקאן לפיתוח חברתי עו"ד גאולה אבידן – עוזרת הדקאן הרב יחזקאל פוגל - ראש הקמפוס החרדי	הנהלה רב תרבותית	10:00-10:30
פרופ' רון קליינמן ד"ר תמר הוסטובסקי ברנדס ד"ר ג'ודי ברודר ד"ר יעקב בן שמש ד"ר חיים זיכרמן ד"ר לאה פסרמן ד"ר אלעד פינקלשטיין עו"ד יובל אלבשן ד"ר אלעד אורג	סגל המלמד בתכנית סגל המלמד בתכנית- שתי פגישות של 45 דקות עם הסגל, חלוקה של קבוצת אנשי הסגל לשתי פגישות נפרדות, לא יותר מחמישה בכל פגישה. הפגישה עם רון קליימן ואלעד פינקלשטיין תתקיים במפגש הראשון עם הסגל.	10:30-11:15 11:15-12:00
	ארוחת צהריים	12:00-12:30
ספריה, חדרי מחשבים, חדרי כיתות	סיור	12:30-12:45
יעל מוטולה משה ליפל יאב סטשבסקי אושרה דנוך שרה ליברמן חגית שלנג אליעזר שופט חיה ברינר אורכמן מנחם מנדל טיירי אריאל ינון דבקר יהושוע פיינר	סטודנטים + סטודנטיות (מתוך הרשימה, בכפוף לאישורים סופיים)	12:45-13:45
אהרון פרובר לין לרר משה ארבל רפי אסרף יצחק פרדמן ניר מסורי שושי ידאיקין	בוגרים ובוגרות (מתוך הרשימה, בכפוף לאישורים סופיים)	13:45-14:45

יעל עמר חיה גרשוני הילה פבר אפרת אפטרגוט ערוסי אריאנה רבקה שרון		
	הפסקה	14:45-15:00
פרופ' עמיחי כהן - דיקן הפקולטה	מפגש סיכום (עם הדיקן בלבד)	15:00-15:30

הקריה האקדמית אונו

לוח זמנים – ביקור מל"ג בקמפוס החרדי בירושלים 5.8.15

תכנית לימוד: תואר ראשון במשפטים

ביקור המל"ג יתקיים באולם 103.

שעות	משתתפים	משתתפים
9:00-9:45	סגל בכיר	1. פרופ' גבריאלי הלוי 2. הרב ד"ר יצחק כהן 3. ד"ר שלומית יניסקי רביד 4. ד"ר אמל ג'בארין 5. ד"ר יצחק הרצוג
9:45-10:30	סגל זוטא (מתרגלים)	1. עו"ד אמיר אוסטרמן 2. עו"ד ליאת מרקוביץ' 3. עו"ד שאול שארף 4. עו"ד חגית לוי (שוורץ).
10:30-10:50	ראש המכינה	ד"ר אילן רחימי
10:50-11:35	מרכזי קליניקות	1. ד"ר דנה פוגץ 2. ד"ר ג'ודי ברודר 3. עו"ד גלי זינגר 4. עו"ד מירב פורת ניסנהולץ 5. עו"ד נירה טנדלר
11:35-12:20	מרכזי סדנאות	1. ד"ר יעקב בן שמש – ראש המרכז ללימודים מעשיים 2. עו"ד גל זייד 3. עו"ד עינב יתח
12:20-12:45	סיוור	
12:45-13:30	ארוחת צהריים	
13:30-14:15	פגישה עם סטודנטיות	1. גב' אנסבכר שולמית 2. גב' נעמה מרזל 3. גב' אזריאל עליזה 4. גב' אורנשטיין חיה 5. גב' קולודצקי אסנת
14:15-15:00	פגישה עם סטודנטים	1. מר מנשה יעקב 2. מר גולדפילד יעקב 3. מר רייס משה 4. מר שורץ דוד
15:00-15:15	הפסקה	
15:15-16:00	פגישה עם דיקן הפקולטה למשפטים	פרופ' עמיחי כהן - דיקן הפקולטה למשפטים
16:00-16:30	פגישת סיכום עם הנהלת המוסד	1. פרופ' משה בן-חורין- ראש הקריה 2. פרופ' דודי שוורץ - רקטור 3. פרופ' עמיחי כהן - דיקן הפקולטה למשפטים 4. ד"ר ריבי כהן - דיקנית הסטודנטים 5. מר רנן הרטמן - מנכ"ל ומייסד 6. עו"ד משה שמעוני - מנהל קמפוס ירושלים

ט' סיון, תשע"ה
27 מאי, 2015

לכבוד

פרופ' אריה אדרעי - הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל-אביב
פרופ' ברק מדינה - הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית
פרופ' רות קנאי - הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן, בדימוס
בית הספר למשפטים, המרכז האקדמי כרמל

נכבדי,

הריני מתכבדת למנותכם כתברים בוועדה להערכת איכות הלימודים במשפטים במסגרות החרדיות.

הוועדה מתבקשת לבדוק את הנושאים הבאים ולהגיש לוות"ת ולמלי"ג דו"ח מסכם הכולל מסקנות והמלצות באשר לרמתן של התכניות ולמידת זהותן למוסד האם, תוך התייחסות לנושאים הבאים:

- התנהלות אקדמית ואדמיניסטרטיבית.
- תכנית הלימודים, כולל סילבוסים ודרישות הקורסים.
- סגל, כולל קורות חיים ואיכות ההוראה.
- פרופיל הסטודנטים: פרופיל הקבלה ואופן קבלה כולל הדרישות לסיום התואר.
- תשתיות: מבנה, כיתות לימוד, חדרי סגל, מזכירות, ספריה ומאגרי מידע.
- תוצאות חלמידה בשני מישורים: א. הבחינות וצורת בדיקתן, עבודות ופרויקטים וממוצע הציונים; ב. תעסוקת הבוגרים (כגון: אופי התעסוקה, המשך לימודים אקדמיים).

אני מאחלת לכם עבודה פורייה, ואודה לכם על הגשת דו"ח מפורט בנושא.

פרופ' אריה אדרעי יכהן כיו"ר הוועדה.

גב' תמר מעגן-אפרתי תרכז את עבודת הוועדה.

בברכה,

פרופ' חגית מסר-ירון
ס. יו"ר המלי"ג

העתק:

ד"ר ורדה בן-שאול – סמנכ"ל הערכת איכות והבטחתה
גב' תמר מעגן-אפרתי – מרכזת הוועדה, האגף להערכת איכות והבטחתה
מר רביד עומסי-מנהל פרויקט המח"רים

